

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 911.3

Мальська М.П.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Період стабільного зростання міжнародного туристичного руху розпочався з другої половини ХХ ст. (невдовзі після завершення Другої світової війни) (рис. 1).

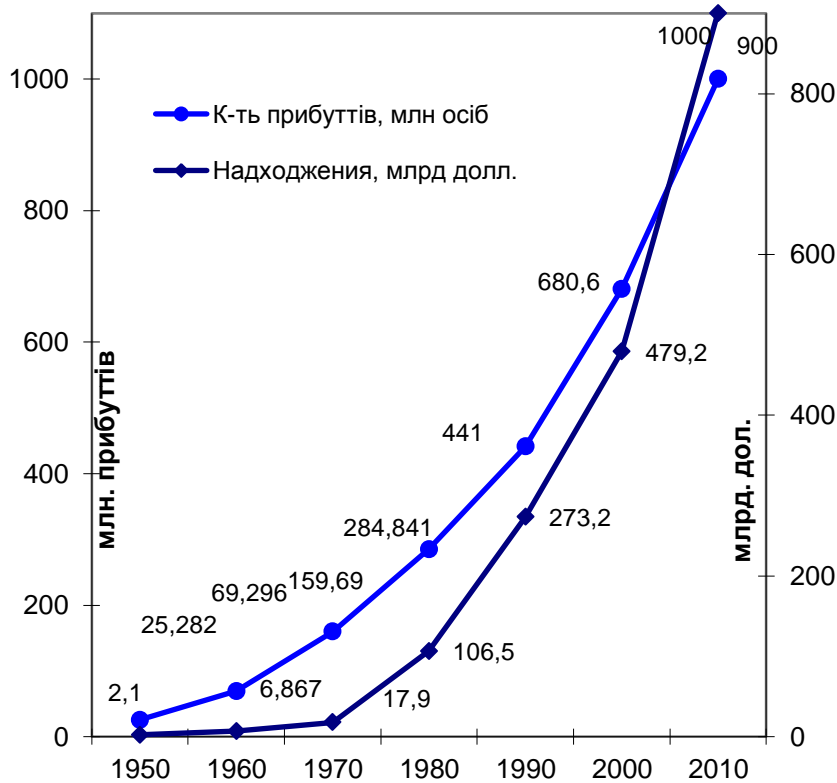

Рис. 1. Динаміка експоненційного зростання прибуття туристів і надходжень від туризму у світі з другої половини ХХ ст.

Зростання кількості міжнародних туристичних прибуттів і доходів має експоненційний характер, тобто кожного наступного року приріст відвідувань і доходів стає більшим порівняно з попереднім роком.

Особливої активізації міжнародний туризм набув після успішного подолання світової енергетичної кризи 1973 – 1974 рр. Лише за одне десятиріччя – 1970 – 1980 рр. – відбувався грандіозний «скачок» обсягів туристичних мандрівок і доходів світової туристичної індустрії. Після подолання межі у 100 млрд дол. щорічного доходу про сферу туристичного сервісу з початку 1980-х заговорили як про один з провідних секторів

економіки сучасного світу. Тенденції подальших десятиліть закріпили за міжнародним туризмом позицію економічного лідера сьогодення.

Абсолютні прирости показників прибуттів і доходності не залишають жодних сумнівів щодо того, що з другої половини 1970-х рр. міжнародний туризм вступив у так звану золоту еру свого розвитку. Так, якщо за 1960 – 1950 рр. абсолютний приріст туристичних прибуттів становив 44 млн осіб, то за 1970 – 1960 рр. – 90,4 млн осіб, за 1980 – 1970 рр. – 125,15 млн осіб, за 1990 – 1980 рр. – 156,2 млн осіб, за 2000 – 1990 рр. – 240,4 млн осіб, а за 2010 – 2000 рр. абсолютний приріст туристичних прибуттів прогнозується на рівні 370 млн осіб.

У середині 1960-х рр. у світі було зафіксовано 1 млн туристичних прибуттів. До середини 1970-х цей показник сягнув 2 млн. Після успішного подолання економічної кризи початку 1970-х рр. й поширення швидкісної трансконтинентальної авіації на реактивних двигунах зростання прискорилося, зокрема на початку 1980-х у світі було зафіксовано вже 3 млн туристів, у 1988 р. – 4 млн, за наступних п'ять років у 1992 р. – 5 млн, ще за п'ять років у 1997 р. – 6 млн і за наступні п'ять років у 2002 р. – 7 млн.

Аналогічно, з другої половини ХХ ст. фіксуємо безпрецедентне (порівняно з іншими секторами економіки) нарощення масштабів абсолютного приросту доходів від міжнародного туризму: за 1960 – 1950 рр. абсолютний приріст доходів становив 4,8 млрд дол., за 1970 – 1960 рр. – 11 млрд дол., за 1980 – 1970 рр. – 88,6 млрд дол., за 1990 – 1980 рр. – 166,7 млрд дол., за 2000 – 1990 рр. – 206 млрд дол., а на 2010 – 2000 рр. абсолютний приріст туристичних доходів прогнозується на рівні 421 млрд дол.

З розвитком трансконтинентальної реактивної авіації й загальним піднесенням світової економіки 1980 р. дохід туристичної індустрії переріс перевищив 100 млрд дол. (для порівняння, 1970 р. світовий дохід від туризму не перевищував 17,9 млрд дол.). До 1988 р. дохід подвоївся й становив 210 млрд дол. Менше ніж за чотири наступні роки дохід у 1992 р. переріс позначку у 3 млрд дол., а ще через три роки, у 1995 р. – 4 млрд дол. Тобто лише за сім років – з 1988 по 1995 – дохід світової індустрії туризму виріс більш як на 200 млрд дол. Цей період, за визнанням експертів Світового банку, був найприбутковішим для світової туристичної індустрії за весь час її існування.

Сподівання аналітиків на те, що на початку ХХІ ст. дохід від світової індустрії туризму сягне позначки 500 млрд дол. не справдилися через резонансні теракти 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку й Вашингтоні, що на два роки істотно похитнули позиції міжнародного туризму у цілому світі. Тож, символічної позначки у 500 млрд дол. світова індустрія туризму досягла у 2003 р.

Упродовж наступного року було зафіксовано абсолютний рекорд прибутковості індустрії туризму за всю понад півстолітню історію її існування: за 2003 – 2004 рр. дохід зріс на рекордних 98,5 млрд дол., тобто

за один рік перетнув 600 млрд дол. А ще через два роки, за підсумками 2006 р., дохід глобальної індустрії туризму перетнув поділку 700 млрд дол.

Таким чином можна зробити висновок, що у світі надходження від туризму зростають динамічніше і, головне, стабільніше, ніж кількість туристів. Отже, ці цифри засвідчують зростання економічної ефективності індустрії міжнародного туризму.

У 1950 р. дохід від міжнародного туризму у перерахунку на одне турприбуття становив 83,06 дол, а на одиницю населення – всього 0,83 дол. До початку XXI ст. відносний дохід від одного турприбуття збільшився у 6,8 разу, а відносний дохід від міжнародного туризму на одиницю населення – аж у 94,2 разу, тобто з одного міжнародного прибуття світова туріндустрія отримує пересічний дохід на рівні понад 710 дол. Однак теза про невинне зростання міжнародного туризму має певні застереження. Справа в тому, що середньорічні за десятиліття темпи зростання міжнародних прибуттів у світі загалом й у кожному його регіоні зокрема падають. Середній темп щорічного зростання міжнародних прибуттів у світі на етапі туристичного «буму» (1950-ті – початок 1970-х рр.) сягав 9,9 %. У 1970 – 1980 рр. він знизився до 5,7 %, у 1980 – 1990 рр. – до 4,7 %, у 1990 – 2000 рр. – до 3,8 %, у 2000 – 2010 рр. прогнозується на рівні 3,5 % (рис. 3. 6). Отже, світ входить у фазу «насичення», коли диспропорція між кількістю людей, які прагнуть подорожувати, та кількістю людей, які мають змогу і можуть собі дозволити подорожувати, поступово скорочується.

Невинного зростання темпів відносного приросту за десятиліття туристичних прибуттів і доходів також не спостерігається, навпаки, після туристичного «буму» 1950 – 1960-х рр. відбулося суттєве сповільнення темпів десятирічного туристичного приросту. (Рис. 6.7)

Масштабний ріст масового міжнародного туризму у 1950 – 1960-ті рр. дотепер хвилює істориків світового туризму, оскільки тогочасні «стартові» темпи відносного приросту так і не вдалося перевершити. За одне десятиріччя – з 1950 по 1960 рр., кількість міжнародних туристичних прибуттів фактично потроїлася (за офіційною статистикою – у 2,74 рази, хоча сучасні експерти схильні вважати, що де-факто приріст становив більше 3,0 разів). Аналогічно, доходи від міжнародного туризму з 1950 по 1960 р. зросли майже в 3,5 разу. За наступне десятиліття – з 1960 по 1970 рр. – темпи приросту основних туристичних показників дещо сповільнилися – до 2,5 рази. З 1980-х рр. відносний приріст туристичних прибуттів утримується на рівні 1,5 разу за десятиліття, а відносний приріст доходів з 1990-х рр. також залишається сталим і утримується лише на дещо вищому (порівняно з прибуттями) рівні 1,8 – 1,9 рази за десятиліття.

Отже, за темпами приросту статистичних показників пропонується виокремлювати два макроперіоди у розвитку світового туризму: I. туристичний «бум» 1950-х – початку 1970-х рр. (до світової енергетичної кризи) із темпами приросту туристичних прибуттів і доходів 250 – 300 % за десятиріччя; II. період сталого приросту туристичних прибуттів і

доходів на рівні 150 – 200 % за десятиріччя.

В окремі роки ситуація виглядала зовсім не так прямолінійно. Світове господарство переживало періоди прискореного зростання, сповільненого зростання і навіть спаду показників, що характеризують стан міжнародного туризму. Детальне уявлення про річну динаміку цих показників дає Табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка міжнародних туристичних прибуттів та доходів у світі за 1950 – 2005 рр. [2]

<i>Рік</i>	<i>Прибуття, млн осіб</i>	<i>Зміни за рік, %</i>	<i>Доходи, млрд дол.</i>	<i>Зміни за рік, %</i>	<i>Дохід від 1 прибуття, дол.</i>
1950	25,282	-	2,1	-	83,1
1960	69,296	10,6	6,867	12,6	99,1
1970	159,69	8,7	17,9	10,0	112,1
1980	284,841	6,0	106,5	19,1	373,9
1985	329,558	3,29	120,8	4,59	366,5
1986	340,571	3,34	146,6	21,4	430,5
1987	366,872	7,72	181,1	23,5	493,6
1988	401,723	9,5	210,2	16,1	523,2
1989	430,954	7,28	230,0	9,4	533,7
1990	459,233	6,56	273,2	18,8	594,9
1991	466,044	1,48	286,0	4,7	613,7
1992	503,617	8,06	328,7	14,9	652,7
1993	518,258	2,91	334,9	1,9	646,2
1994	546,266	5,4	366,0	9,3	670,0
1995	566,082	3,63	411,3	12,4	726,6
1996	592,122	4,6	447,5	8,8	755,8
1997	619,6	3,33	452,3	1,1	730,0
1998	635,1	2,51	448,9	-0,75	706,8
1999	652,4	2,72	462,0	2,9	708,2
2000	680,6	4,32	479,2	3,7	704,1
2001	680,4	-0,03	467,0	-2,55	686,4
2002	700,4	2,9	481,6	3,1	687,6
2003	689,7	-1,5	524,2	8,8	760,0
2004	763,2	10,7	622,7	18,8	815,9
2005	808	5,9	681,5	9,4	843,4

За перших 15 років етапу туристичного «буму» – з 1946 по 1960 – кількість міжнародних туристів у світі потроїлася. А за двадцять пікових років етапу туристичного «буму» – з 1950 по 1970 – зросла в шість разів (з 25 до 160 млн осіб). Світова економічна криза 1973 – 1974 рр., спричинена обвальним підвищенням світових цін на нафту (а відтак – зростанням вартості пасажироперевезень й індексів усіх споживчих цін) сповільнила темпи зростання туристичних прибуттів і доходів.

Наступне подвоєння кількості міжнародних туристів UNWTO зафіксувала за доволі тривалий проміжок часу – за 15 років (з 1970 по 1984

рр.). Стільки ж часу – з 1984 по 1998 рр. – було потрібно на те, щоб кількість міжнародних туристів знову зросла вдвічі (до 635 млн осіб). За прогнозами експертів UNWTO, впродовж наступних 15 років, тобто до 2013 р., обсяги міжнародних туристичних прибуттів, ймовірно, знову подвояться [1]. Аналіз темпів подвоєнь доходів світової туристичної індустрії виявляє не менш показові закономірності. Так, з 1950 по 1960 рр. і з 1960 по 1970 рр. доходи туріндустрії потроювалися. Після успішного подолання економічної кризи початку 1970-х рр. на фоні світового макроекономічного підйому доходи туріндустрії 1980 р. перетнули поділку у 100 млрд дол. І з цього часу спостерігається дещо відмінна тенденція – сповільнення темпів подвоєння дохідного капіталу туріндустрії. Зокрема, лише 1988 р. дохід подвоївся порівняно з 1980 р. і становив 210,2 млрд дол. Наступне подвоєння – до 447,5 млрд дол. відбулося 1996 р. (тобто, знову через вісім років).

Динаміка зростання доходності світової туріндустрії у перерахунку на одне туристичне прибуття (умовно кажучи – дохід від одного міжнародного туриста) – синтетичний показник, що дає змогу об'єктивніше оцінити синергетичну економічну ефективність міжнародного туризму. Значення цього показника підтверджує описані вище закономірності та основний висновок про більш-менш стабільне зростання комерційної ефективності глобальної туристичної індустрії.

Так, річний дохід від одного туриста перетнув межу у 100 дол. наприкінці 1960-х рр. Основними туристами на той час були європейці, які подорожували на невеликі віддалі у дружні сусідні країни Європи. Зате з розвитком і здешевленням авіації впродовж одного наступного десятиріччя – з 1970 по 1980 рр. – річний дохід від одного міжнародного туриста потроївся. Цей період увійшов в історію міжнародного туризму як десятиліття з максимально високими темпами зростання доходності у перерахунку на одне турприбуття. У наступні роки повторити чи, принаймні, наблизитися до таких темпів зростання індивідуалізованої доходності досі не вдалося. Однак, 1980-і рр. відзначалися теж доволі високими приростами: 1986 р. річний дохід туріндустрії від одного туриста перевищив 400 дол., а 1988 становив 500 дол., 1991 р. – 600 дол. Період з 1991 по 2003 рр. увійшов в історію як етап істотного сповільнення темпів щорічних приростів пересічної доходності і навіть «хвиль» їхнього падіння. Перше таке падіння статистично було зафіксовано 1993 р., а найбільше – 2001 р. (наслідок шокуючого теракту у Нью-Йорку й початку війни США в Афганістані та тривожного суспільного очікування напророкованого «зіткнення цивілізацій»). Після перелічених подій дохідність впала до 690 дол., але вже з 2003 р. знову різко зросла і навіть дещо перевищила (на 4,2 дол.) максимальний за останнє десятиріччя показник 1996-го р. Як наслідок цього останнього підйому станом на 2004 р. подолано нову планку у 800 дол. доходу від одного прибуття за рік.

Вище наведене дозволяє сформулювати основні хронологічні закономірності розвитку міжнародного туризму за останні двадцять років.

Можна виділити три відмінні між собою етапи еволюційного поступу міжнародного туризму. Це етапи «інтенсивного зростання» (I), «сповільненого зростання» (II) та «прискореного зростання» (III).

За темпами зростання світових туристичних прибуттів можна виокремити етапи:

- Етап інтенсивного зростання – 1985 – 2000 рр.;
- Етап сповільненого зростання – 2000 – 2003 рр.;
- Етап прискореного зростання – з 2003 р.

За темпами зростання доходів світової індустрії туризму:

- Етап інтенсивного зростання – 1985 – 1996 рр.;
- Етап сповільненого зростання – 1996 – 2002 рр.;
- Етап прискореного зростання – з 2002 р.

Виокремлення цих трьох етапів в окреслених хронологічних межах підтверджується динамікою зростання дохідності світової туріндустрії у перерахунку на одне туристичне прибуття (умовно кажучи – дохід від одного міжнародного туриста).

Темпи щорічного зростання дохідності туріндустрії від кожного обслуженого міжнародного туриста дуже різко диференціюються також за трьома етапами:

- Етап інтенсивного зростання – 1985 – 1996 рр.;
- Етап падіння темпу зростання – 1996 – 2002 рр.;
- Етап прискореного зростання – з 2002 р.

Чітко проглядається взаємозв'язок цієї закономірності з подіями другої світової війни, масовими американськими бомбардуваннями території Сербії, із загостренням інформаційно-терористичних викликів світовому співтовариству в останні роки ХХ ст., з війною США і Великобританії в Афганістані та оголошенням з вересня 2001 р. глобальної «війни» «Аль-Каїді» та іншим міжнародним терористичним організаціям.

Після макроекономічного піднесення другої половини 1970-х рр., світова економіка пережила ще декілька відчутних спадів, а міжнародне співтовариство – потрясінь і глобальних викликів, що зумовлювали сповільнення темпів зростання туристичних показників (порівняно з темпами зростання попередніх десятиріч за туристичного «буму»). Серед найзнаковіших туристичних «потрясінь» епохи 1980-х – аварія на Чорнобильській АЕС 1986 р. (яка на декілька років різко скоротила обсяги відвідувань Європи представниками інших континентів), терористичні акти лівійських екстремістів, ослаблення американського долара порівняно з іншими світовими валютами тощо. Починаючи з другої половини 1980-х рр. окреслилася протилежна тенденція «вибухового» зростання туристичного інтересу західноєвропейців до країн Центрально-Східної Європи за умов падіння «залізного занавісу» соціалістичного воєнного блоку, демократичних перетворень у цих країнах, об'єднання Німеччини в єдину державу, пом'якшення умов перетину західного кордону СРСР.

Дев'яності роки також почалися несприятливо для розвитку міжнародного туризму у зв'язку з війною в Іраку. Незабаром після початку

цієї війни припинилися подорожі у Близькосхідний регіон й арабські курортні країни Північної Африки. Перелічені події та суспільна напруга безпосередньо призвели до різкого сповільнення темпів зростання міжнародного туризму. Так, за 1991 – 1990 рр. статисти UNWTO зафіксували унікально мале зростання міжнародних туристичних прибуттів на 1,48 %. Це абсолютний мінімум за всю попередню історію розвитку міжнародного туризму другої половини ХХ ст. Наступна війна за участі американської армії на Балканському півострові, а також період чергового економічного спаду, що охопив багато індустріальних країн, не сприяли поживленню туризму. Темпи середньорічного зростання туристичних прибуттів у першій половині 1990-х рр. коливалися в межах 3 – 4 %, і з 1996 р. до кінця століття знизилися пересічно до 2,5 – 3,0 %. (Для порівняння, наприкінці 1980-х середньорічне зростання стабільно утримувалося на рівні близько 8,0 %). У 2000 р. кількість туристичних прибуттів виросла порівняно з 1999 р. на 4,3 % і становила 680,6 млн. Таке суттєве зростання давало аналітикам підстави для оптимістичних прогнозів на наступне століття. Зростання 2000 р. було досягнуто завдяки активізації туристичного руху в епохальний рік «міленіуму» (початку III тисячоліття) та святкування 2000-ліття християнства. Надходження від туризму (не враховуючи транспорт) 2000 р. зросли на 3,7 % і сягнули 479,2 млрд дол. (або 704 дол. у перерахунку на одного туриста).

Міжнародні туристичні прибуття на Американський континент за підсумками 2001 р. знизилися порівняно з 2000 р. (130,7 млн прибуттів) на 5,2 млн 2001 р. впали до 121,2 млн 2002 р. – до 121,2 млн, а в 2003 р. – аж до 115,4 млн. Лише за три роки – 2001 – 2003 – США втратили близько 60 млн прибуттів міжнародних туристів. Доходи туріндустрії США 2002 р. впали до 66,6 млн дол., 2003 р. – до 64,3 млн. дол. (для порівняння 2000 р. – 82,4 млн дол.), витрати американців на закордонні турпоїздки у ці роки скоротилися, відповідно, до 58 та 57,4 млн дол. (для порівняння 2000 р. – 60,2 млн дол.). Ці масштабні американські втрати суттєво позначилися на світових показниках туристичної галузі. 2003 р. увійшов у історію світового туризму як рік «обвального» скорочення міжнародних прибуттів – на 1,2 %. Таке падіння за рік стало найзначнішим в історії. У світовому масштабі обсяг міжнародного туризму, що виражається в міжнародних туристичних прибуттях, скоротився з 700 млн 2002 р. до 690 млн, тобто вперше в новітній історії цивілізації обсяги міжнародних туристичних прибуттів упродовж одного-єдиного року скоротилися на 10 мільйонів! Негативними для міжнародного туризму 2003 р. виявилася синергетична сила впливу на дозвілєву мотивацію мільйонів людей таких чинників, як:

- війна в Іраку (а також тривалий період геополітичного напруження і невизначеності, що передували їй), що спровокувала черговий масовий спалах антагоністичної нетерпимості серед населення мусульманського світу до держав західної цивілізації (американців і західноєвропейців), що силою зброї демонструють світові свою геополітичну «вищість»;

- поширення у популярних країнах екзотичного й курортного туризму Азійсько-Тихоокеанського регіону (найпривабливіших для основних туристовідправляючих країн Європи, США, Японії, Австралії) спалахів атипової пневмонії, через яку місцева туріндустрія зазнала значних економічних збитків від катастрофічного недоотримання туристів і масових відмов трансрегіональних туроператорів від наперед заброньованих обсягів турів й резервування готельного фонду;
- стагнаційне збереження млявої економічної кон'юнктури.

Використані джерела:

1. Козак В., Майорова Н., Косянчук Т. Пути совершенствования бытового обслуживания населения // Экономика Советской Украины. – 1987. – № 1. – С. 325.

2. Звіт Всесвітньої туристичної організації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>